

Kulturmiljø av regional interesse i Eigersund på høring 2024

Dette dokumentet er et uttrekk fra temakart-Rogaland og viser kulturmiljø av regional interesse som er foreslått inkludert i Regionalplan for kulturmiljø november 2024.

[Se oversikten over hele Rogaland i en interaktiv kartløsning i Temakart-Rogaland.](#)

Denne oversikten er på høring, med høringsfrist 31.01.2025. [Mer informasjon om høringen på Rogaland fylkeskommunes nettsider.](#)

Oversikten er et kunnskapsgrunnlag for videre planlegging og utvikling i kommunene, og skal bidra til forutsigbare prosesser gjennom at informasjon om hva som er regionalt viktige kulturmiljø og landskap, blir kjent og tilgjengelig. [Du finner mer informasjon om oversikten i Regionalplan for kulturmiljø kapittel 7 og 8.](#)

I tillegg til kulturmiljøa i dette dokumentet er det en rekke kulturmiljø som allerede er vedtatt som del av regionalplan for kulturmiljø i 2023. [Du kan finne oversikten over alle kulturmiljø i regionalplanen på temakart-Rogaland.](#)

Innhold

Kulturmiljø av regional interesse i Eigersund på høring 2024.....	1
Ankerhus gruver	2
Auglend vandringshavn	26
Svånesviga	8
Eigersund batteri - Stapnes kystfort	13
Koldal gruver	19

Ankerhus gruver

Id	105
Navn	Ankerhus gruver
Kommune	1101 - Eigersund
Tema	Industri og næring
Periode	1700-1899
Kilde	Magma geopark, Årbok for Dalane 2006/2007
Vernestatus	
Lenke	https://www.nb.no/items/523db6c080b41ceb20b8527b5c9cf196?page=185

Skildring

Ved Kydlandsvannet i Eigersund ble de første ilmenittgruvene i Dalane åpnet i 1785. Ilmenitt består av både jern og titan, og ca. 3600 tonn malm ble fjernet gjennom 11 år med gruvedrift. Moss Jernverk hadde ansvaret, og transporterte malmen til Østlandet via utskipingshavn i Nålaugviken. Da dette var i Ankerfamiliens eie fikk gruvene navnet Ankerhus gruver. Denne gruvevirksomheten ble avsluttet i 1796. Gruvedriften var utfordrende, blant annet på grunn av det høye titaninnholdet i malmen, som gav den høyere smeltepunkt enn annen jernmalm Moss jernverk brukte.

I 1861 startet en ny gruve i samme område. Den startet under navnet Eigersund Gruvekompani og var finansiert av svenske investorer, disse hadde drift både på Koldal, Svanes og nord for Kydlandsvatnet (Egebakkskaret). Moss Jernverk satt fremdeles med rettighetene til Ankerhus gruver, og det oppstod en konflikt mellom Moss jernverk og Eigersund gruvekompani. Begge parter klaget til departementet, og Moss jernverk vant frem, og de begynte og på nytt drift i de gamle gruvene. To selskap drev da i det samme området. Moss jernverk hadde da drift i to år, 1863-64, men denne driften var ingen suksess, og mesteparten av malmen ble liggende.

Eigersund gruvekompani fortsatte driften utover 1800-tallet, både i Koldal, ved Kydlandsvatnet og flere andre steder i området.

Det er fremdeles synlige partier med malm i området, dette er sjeldent i nedlagte gruver. I gruveområdet er det synlige dagbrudd, gruveganger og rester etter veier og stier, det er ingen stående bygg bevart.

Omfang

Miljøet omfatter restene av gruveområdet på Ankerhus, mellom Liavatnet og Kydlandsvatnet. Området tilsvarer området foreslått av Eigersund kommune som kulturmiljø under høring av regionalplan for kulturmiljø i 2023.

Tillegg til regionalplan for kulturmiljø

Sist endret 25.11.2024

Regional interesse

Ankerhus gruver representerer starten på gruvedrift i Dalane, på ilmenittforekomstene som senere har gitt grunnlag for de store gruveanleggene i Sokndal. Miljøet har historisk verdi for å vise gruehistorien i Eigersund, og har stor bruksverdi for formidling og friluftsliv.

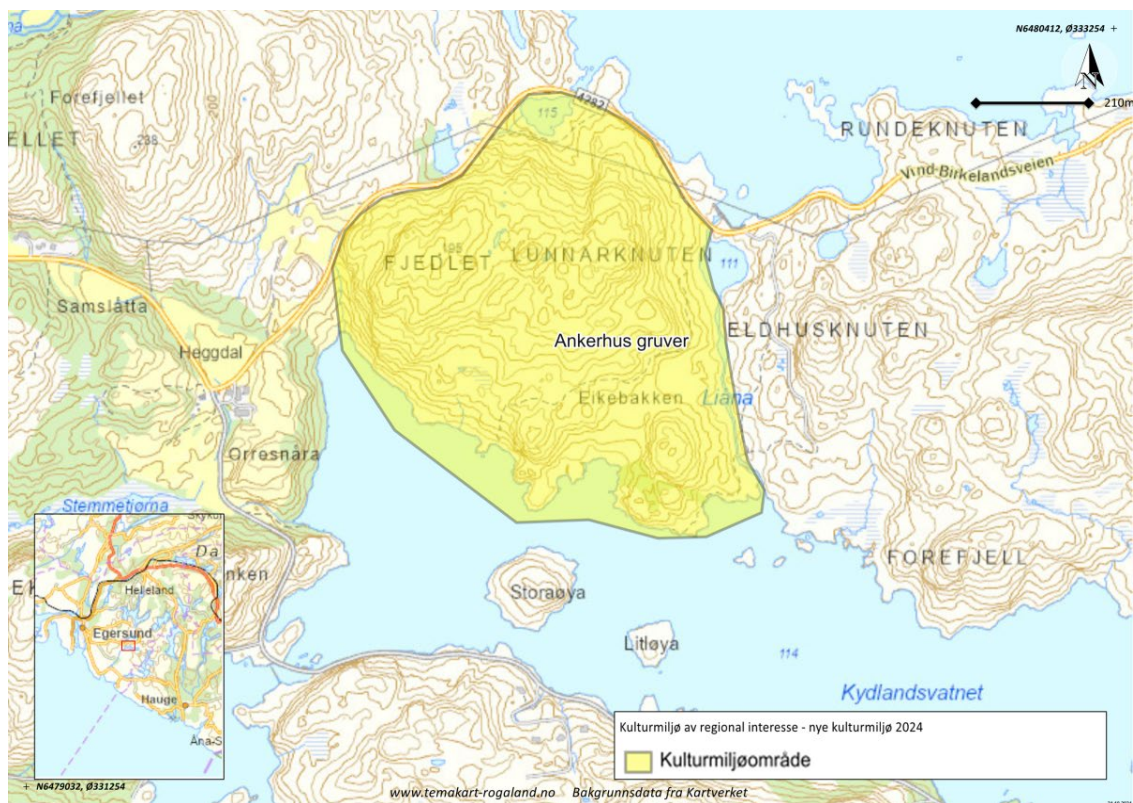
Sårbarhet og forvaltning

Gruvene er tilrettelagt for besøk av magma geopark i samarbeid med grunneier.

Hovedbilde



Stoll i Ankerhus gruver, trolig brukt i andre perioden, på midten av 1800-tallet.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Kartutsnitt oktober 2024



Dagbrudd i Ankerhus gruver, i overkant av smia ved Kydlandsvatnet.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Ankerhus gruver.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Kydlansvatnet er demmet opp, så fundamentet etter smia på Ankerhus er delvis under vann.

Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024

Svånesviga

Id	108
Navn	Svånesviga
Kommune	1101 - Eigersund
Tema	Kystkultur fiskeri handel og sjøfart
Periode	1800-1999
Kilde	
Vernestatus	
Lenke	

Skildring

I Svånesviga har bøndene på Svånes bygd naust, og dette er en viktig del av fiskerbondens kulturarv i Dalane. Naustene er anlagt med mellom 20-40 meters avstand til sjøen, fordi vika ligger nær Nordsjøen, og er utsatt for sterk vind og store bølger.

Naustene er bygd i naturstein med takkonstruksjon i tre. De har ulik alder, men flere av naustene er markert på jordskiftekart fra 1899, og ser en på eldre bilder er grunnmurene bevart, mens trekonstruksjonen er fornyet/ombygd. Trolig har det vært naust i vika like lenge som det har vært gårder på Svånes.

Nordvest for miljøet er det flere røysfelt datert tilbake til middelalder, som viser den lange historien til Svånes.

Naustene fremstår som relativt godt bevart og har beholdt det gamle uttrykket. Det er anlagt enkelte betongkaier, men disse er svært slitt av vær og vind.

Omfang

Svånesviga omfatter den indre delen av Svånesviga, med naust, båtopptrekk og landskapet rundt. Området tilsvarer område foreslått av Eigersund kommune under høring av regionalplan for kulturmiljø, våren 2023.

Regional interesse

Svånesviga representerer fiskerbondens kår i Dalane, og viser frem en viktig del av næringsveien. Til forskjell fra naustmiljø i fjorder eller mer lune viker har bøndene på Svånes hatt særlig store utfordringer med vær og vind, og miljøet representerer en lokal måte å tilpasse naust til det værharde kystklimaet. Selv om naustene er endret har de bevart opprinnelig struktur og til en viss grad tradisjonelt uttrykk. Nyere bygg og anlegg er godt tilpasset naustmiljøet.

Tillegg til regionalplan for kulturmiljø

Sist endret 25.11.2024

Sårbarhet og forvaltning

Byggene er særskilt utsatt for vær og vind, og er avhengige av kontinuerlig vedlikehold.

Området er ikke markert med hensynssone H570 i gjeldende kommuneplan for Egersund 2018-2030

Hovedbilde

Svånesviga i 1902.

Foto: Johnsen, Rasmus Sørensen/Dalane folkemuseum

Kartutsnitt



Kartutsnitt november 2024



Naustene på Svånes.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Svånes 2024.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024

Egersund batteri - Stapnes kystfort

Id	111
Navn	Egersund batteri - Stapnes kystfort
Kommune	1101 - Eigersund
Tema	Krig og konflikt
Periode	1940-1945
Kilde	"Kystfort i kamp!". Berge, Kjell-Ragnar, 2016; Farlig kyst : senkninger, forlis og trefninger langs Rogalandskysten 1939-45" Militærhistorisk forening Rogaland, 2015; Eigersund kommune
Vernestatus	
Lenke	

Skildring

Batteriet på Stapnes var et viktig tysk kystfort under andre verdenskrig, og er det et av få kystfort i Norge som var i kamp.

Det er bevart flere bunkere, fundamenter etter kanonstillinger og lytteposter på Stapnes. Stapnes har god sikt mot Nordsjøen, og var en viktig del av Atlanterhavsvollen, et tysk festningsverk som strakk seg langs norskekysten og videre sør langs den europeiske atlanterhavskysten.

Tyskerne startet aktivitet og bygging på Stapnes november 1940, og installerte i 1941 fire eldre norske skipskanoner. I 1941 arbeidet 250 tyskere på fortet, og 150 nordmenn var beskjeftiget med ulike typer arbeid. Anlegget ble modernisert frem til august 1943, da tyskerne anså det som ferdig. Det var da 4 12,7 cm kanoner, flere lyskastere, luftvernstillinger, mitraljøsestillinger, brakker, bunkere og andre anlegg. Det var veier, stier og piggrådsperring rundt hele anlegget.

Om kvelden den 12. november 1944 ble en tysk konvoi angrepet av britiske kryssere utenfor Stapnes, og fortet deltok i kampene. Fortet både skjøt mot de britiske skipene og ble beskytt. De tyske tapene var 7 skip, 94 drepte, 67 savnede og 104 skadede. Britene mistet to mann. Dagen etter ble området angrepet av britiske bombefly, og batteriet var igjen i kamp. Dette er en av de få gangene et tysk fort i Norge var i kamp under andre verdenskrig.

Omfang

Omfanget strekker seg omtrent der kystfortets hovedanlegg var under krigen, og er basert på kart fra boken "Kystfort i kamp!". Det består av området som tidligere var

Tillegg til regionalplan for kulturmiljø

Sist endret 25.11.2024

sperret med piggråd. I dag er det bevart fundamenter etter kanonstillinger og ulike bygg, samt en rekke bunkere i området.

Regional interesse

Egersund batteri på Stapnes var en viktig del av forsvaret av leia langs norskekysten, og hadde stor strategisk verdi. Slaget i november 1944 gir dette fortet særlig stor kulturhistorisk verdi for Rogaland.

De bevarte delene av anlegget er lette å oppleve og delvis tilrettelagt med turstier. Anlegget har høy opplevelsese- og bruksverdi.

Sårbarhet og forvaltning

Anlegget er sårbart for tiltak som bryter opp sammenhengene i området og som minker allmenhetens ferdselsmuligheter og muligheten til å oppleve området som helhet.

Deler av området er regulert til hyttefelt, og enkelte hytter er bygd på, eller like ved krigsminner. I kommuneplan for Eigersund er deler av området markert som LNF og deler som hyttefelt. Det er flere ulike hensynssoner, naturmiljø, grønnstruktur og friluftsliv markert i området. Stapnes er ikke markert med hensynssone H570 i gjeldende kommuneplan for Egersund 2018-2030.

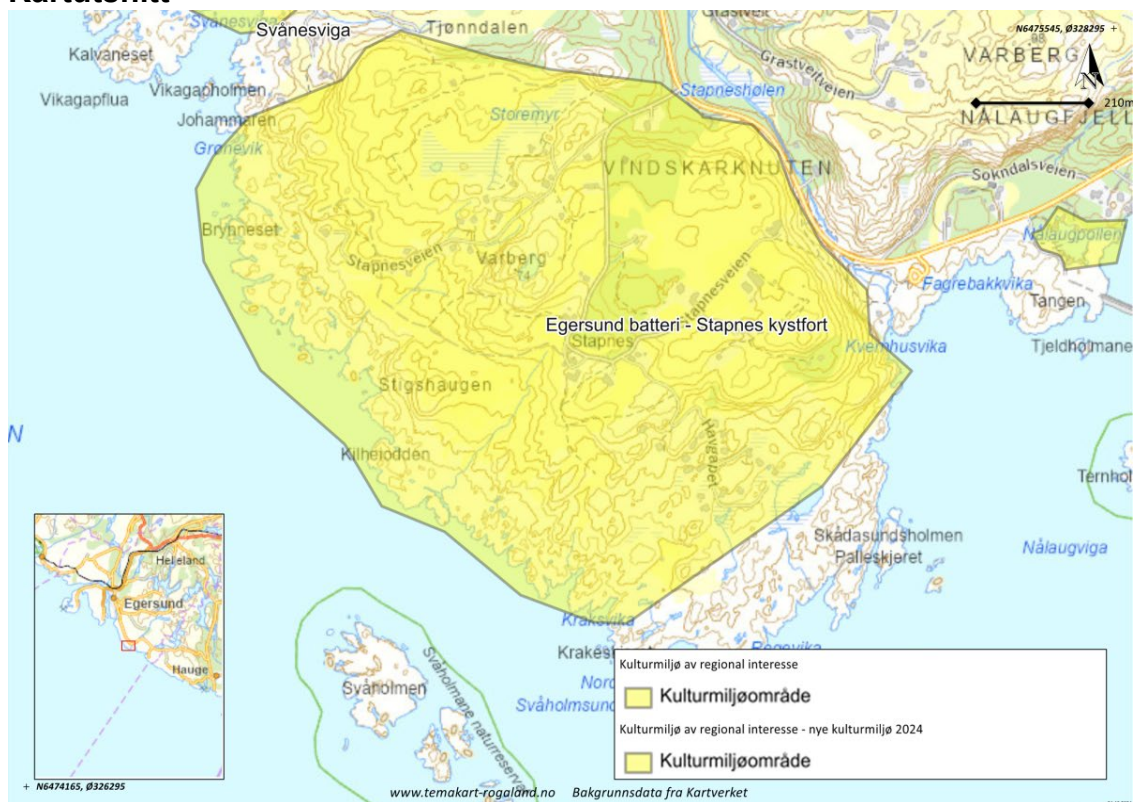
Hovedbilde



Stapnes kystfort. Kanonstilling, dekningsbunker, forlegningsbrakke.

Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024

Tillegg til regionalplan for kulturmiljø
Sist endret 25.11.2024
Kartutsnitt



Kartutsnitt november 2024.



Prøveskyting på Stapnes fort under krigen.
Fotograf ukjent/Dalane folkemuseum



Kanonstilling for 12.7 cm kanon på Stapnes
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Utsikt fra Stapnes Kystfort fra luftvernstilling.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024

Koldal gruver

Id	116
Navn	Koldal gruver
Kommune	1101 - Eigersund
Tema	Industri og næring
Periode	1800-1899
Kilde	Magma geopark, Årbok for Dalane 2006/2007
Vernestatus	
Lenke	

Skildring

I Koldal i Eigersund ble det startet gruvedrift i 1861, samtidig som de eldre Ankerhus gruver også ble gjenåpnet. Gruvene startet under navnet Eigersund Gruvekompani og var finansiert av svenske investorer. Det ble hentet ut ilmenitt, som er et svart, metallisk mineral som består halvparten jern og halvparten titaniumoksid.

Da frakten med slede og hest var tungvint, ble det anlagt en jernbane på 7 km mellom Koldal og Skjevollsvika i 1865. Vogner fylt med malm fra gruvene ble fraktet med hester. Driften stanset i 1867, men ble startet opp igjen i 1872, nå av et engelsk selskap. Da ble det drevet ut store mengder malm, mellom 1861-1875 til sammen ca. 26 000 tonn. I toppåret 1873 var det i gjennomsnitt 60 mann i arbeid. Fra 1881 gikk det nedover og i 1886 ble gruvevirksomheten avsluttet for godt. Gruvene var i hovedsak dagbrudd, og var av mindre størrelse enn gruvene i Blåfjell i Sokndal, fra samme periode. Utover gruvene i Koldal hadde selskapene flere mindre gruver andre steder i det samme området.

Gruvene har fremdeles store malmreserver, og gruvedriften ble nedlagt fordi det var for store kostnader til smelting.

I 1911 var det prøvedrift i regi av A/S Tyssefaldene, med noe uttak av malm.

Rettighetene til Koldal og Ankerhus gruver er senere overtatt av Titania AS, som fremdeles innehar disse.

Det er fremdeles synlige partier med malm i området, noe som er sjeldent i nedlagte gruver.

I gruveområdet er det flere synlige åpne brudd, rester etter veier og grunnmurer. Store deler av traséen til Koldalbanen er bevart helt ned til Skjevollsvika, bygd opp i tørrmur. Banen er overgrodd og den er brutt opp av landbruksveier og fjernet i enkelte partier.

Gruvene i Koldal er ikke tilrettelagt for besøk per 2024.

Omfang

Kulturmiljøet omfatter de bevarte delene av gruvene på Koldal, og de første kilometerne av jernbanen. Gruvene er ikke registrert i detalj og det kan være bevarte spor av gruvedriften utenfor området, blant annet er det mindre bevarte partier av jernbanen frem til Skjevollsvika.

Regional interesse

Koldal gruver har kulturhistorisk verdi som representant for en tidlig fase i gruvedriften i Dalane, på ilmenittforekomstene som senere har gitt grunnlag for de store gruveanleggene i Sokndal.

Sammenhengen mellom gruvene og jernbanetraseen gir miljøet en særlig dybde og øker opplevelsesverdien.

Miljøet ligger et par kilometer fra Ankerhus gruver. Miljøet har historisk verdi for å vise gruehistorien i Eigersund, og har potensiell bruksverdi for formidling og friluftsliv.

Sårbarhet og forvaltning

Gruvene er per 2024 ikke vernet eller registrert i detalj.

Det er beite i gruveområdet. Deler av banetraseen er i bruk som landbruksvei, men store deler er grodd igjen med trær.

Med tilrettelegging har Koldal potensiale til å bli et fint område å besøke.

Området er ikke markert med hensynssone H570 i gjeldende kommuneplan for Eigersund 2018-2030



Stoll i Koldal gruver.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024



Kartutsnitt november 2024.



Koldal gruver.
Rogaland fylkeskommune. , 10.09.2024



Fundament fra jernbanen i Koldal.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.202



Legemet etter Koldaljernbanen er fortsatt synlig, men er overgrodd.
Rogaland fylkeskommune, 10.09.2024

Endringer av vedtekne kulturmiljø

Auglend Vandringshavn ble vedtatt som kulturmiljø av regional interesse i fylkestinget juni 2023. Fylkeskommunen foreslår å utvide kulturmiljøet.

Auglend vandringshavn

Id	107
Navn	Auglend vandringshavn
Kommune	1101 - Eigersund
Tema	Kystkultur fiskeri handel og sjøfart, Landbruk og kulturlandskap, Natur - kultur
Periode	1800-1999
Kilde	Askeladden/Kulturminnesøk og naturbase
Vernestatus	Kulturminneplan, Kulturminneloven

Skildring

Bygningsmiljøet i Auglend vandringshavn ligger godt beskyttet for vær og vind, i en bukt, på sørspissen av Eigerøy. Gården Auglend har vært et kombinasjonsbruk, der både tradisjonell gårdsdrift og fiske har vært viktig. Eierne har drevet flere typer fiske, mest innbringende har silde-, lakse og hummerfisket vært. Dyrene på gården har beitet i kystlyngheia i området rundt gården.

Miljøet består av store deler av gården Auglend, med innmark, utmark og bygg.

Særlig viktig er vandringshavnen, der det står seks bygninger, hvor fire av dem er fredet. Staten kjøpte gården i 1991 for å sikre området til friluftsmål. Store deler av området har status som statlig sikret friluftsområde.

Landskapet på Auglend er ein anortositt-hei med mye bart fjell og fukthei og myr. Det er registrert i naturbase som en svært viktig kystlynghei. Området er dominert av fukthei, med ulike typer lyng og blomster. Området er velskjøtta gjennom beiting og kommunen driver bråtebrenning som skjøtsel.

Det er flere forhistoriske spor i området, blant annet noen hustuffer fra jernalderen, flintrester fra steinalder og en heller, og dette viser at området har vært brukt i lang tid.

Omfang

Kulturmiljøet omfatter bygningsmiljøet i Auglend vandringshavn, det statlig sikra friluftsområdet og et område rundt.

Miljøet er utvidet høsten 2024 etter innspill fra Eigersund kommune, og omfatter større deler av kystlyngheiene og friluftsområdet sør på Eigerøy.

Tillegg til regionalplan for kulturmiljø

Sist endret 25.11.2024

Regional interesse

Auglend vandringshavn er et godt eksempel på et kombinasjonsbruk fra 1800-tallet, der eierne har vært avhengig av både vanlig gårdsdrift og fiske. Bygningsmiljøet framstår som svært autentisk. Fire av bygningene innenfor miljøet er freda etter kulturminneloven. Det er også store verdier knytta til kystlyngheien i området rundt gården.

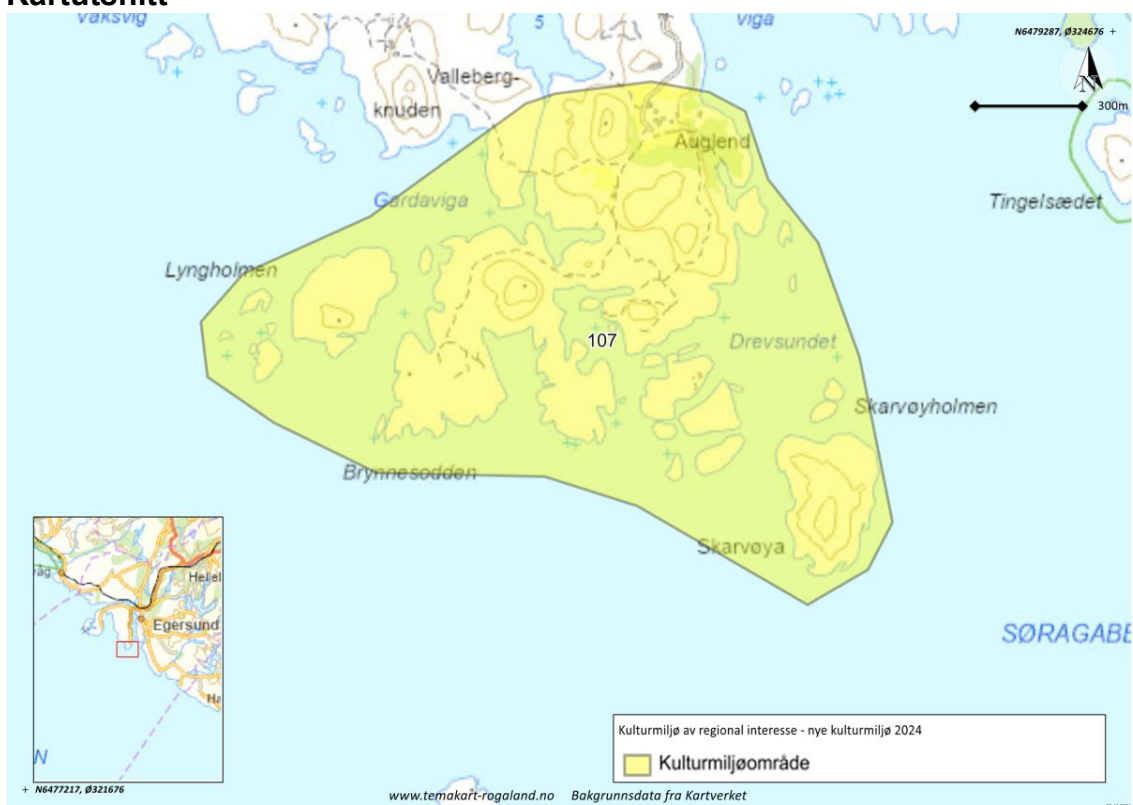
Sårbarhet og forvaltning

Hovedbilde



Auglend vandringshamn.

Rogaland fylkeskommune, 12.08.2017



Kartutsnitt oktober 2024

Bildevedlegg 1



Auglend vandringshamn.
Rogaland fylkeskommune, 12.08.2017

Bildevedlegg 2:



Foto: Magma geopark

Bildevedlegg 3

